

Ullängsskogen

Översiktlig naturinventering
och förslag till bevarandemål

Södertälje kommun
Miljökontoret
Oktober 2012

Förord

Denna rapport är en redovisning av en inventering gjord på uppdrag av Södertälje kommun. Inventeringen är gjord av Hans Rydberg inom företaget Linnea – Natur och Ekologi. Området besöktes under den 22 oktober 2012. Området har i den här rapporten getts namnet "Ullängsskogen", vilket är ett arbetsnamn på ett ännu odöpt skogsområde tänkt att ingå i ett blivande kommunalt naturreservat. Inventeringen skedde under några timmar sent på hösten, varför särskilt hänsynskrävande arter kan ha förbisetts. Författaren Hans Rydberg har tagit samtliga fotografier i rapporten.

Sammanfattning

Ullängsskogen är rapportens namn på den skogsbacke som ligger öster om Rönnvägen (se karta nedan) och väg 57. Skogen består av en bergplatå, som i söder stupar brant ned mot en lövskog med främst ek och lönn, vilken bildar ett blickfång från vägarna i söder. På bergplatån dominerar gammal tallskog med många tallar äldre än 200 år. Brynskogarna består främst av grova lövträd, främst ek och asp, men också av ask, björk, rönn och sälg. Några av dessa träd hyser en rik lavflora. Större delen av området, främst i den norra hälften, är bevuxen med en ung blandskog, där eken bildar stora men klenstammiga bestånd. Berggrunden är näringsfattig och floran trivial. Flera arter av betydelse från naturvårdssynpunkt kunde emellertid noteras på flera håll i området.

I området är det viktigt att bevara de stora lövträden och det gamla tallbeståndet. I skötseln är det då viktigt att hindra de äldre träden från att konkurreras ut av yngre skog. Frånsett de gamla tallarna bör lövskogen långsiktigt prioriteras i skötselarbetet eftersom den redan är etablerad och att en del ovanliga arter knutna till lövskog finns i området.

KARTA ÖVER INVENTERINGSOMRÅDET OCH REDOVISADE DELOMRÅDEN

1. Randlövskogen
2. Den gamla tallskogen
3. Den unga blandskogen

Beskrivning av området

Det inventerade området ligger strax sydost om Järna tätort i anslutning till väg 57, mellan den nya vägen mot Nykvarn och uppfarten till motorvägen mot Stockholm. Från vägen avtecknar sig den lummiga lövskogen i brynen mot åkrarna i söder, där den särskilt om hösten brinner i gula, röda och gyllenbruna färger. Ädellövskogen i detta bryn består till huvuddelen av ek och ung lönn. Skogstypen har utvecklats till följd av det lokalklimat som bildas då solvärme magasineras av de bakomliggande branta bergväggarna. Denna typ av randlövskogar finns i slättområden med höga berg och är typisk för delar av Halland och Bohuslän, men inte alldeles ovanlig i landskap med förkastningsberg som till exempel Södermanland och Östergötland. Skogstypen är som regel bäst utvecklad i solexponerade lägen. I vissa randlövskogar finns en sällsynt flora av bland annat kärlväxter men om berggrunden är svårvittrad och utpräglad kalkfattig saknas sådana inslag. Ullängsskogen växer på en platta av hårt, surt granitberg, delvis överlagrad av en likaså kalkfattig urbergsmorän, vilka knappast tillför någon näring till växtligheten. Följden blir artfattiga vegetationstyper med nästan uteslutande kalkskyende arter.

Ullängsskogen består i huvudsak av tre vegetationstyper, vilka var och en representerar nedan beskrivna delområden. Nedanför berget i söder finns den nämnda randlövskogen med ek och lönn. Den följer brynen på såväl västra som östra sidan, där den bitvis ersätts med asp och tall. Skogens södra del, innanför randlövskogen, är bergig och bevuxen med en grov, mycket gammal tallskog, där de äldsta träden bedöms vara mellan 200 och 250 år. Mot söder och sydväst stupar berget brant. På bergplatån i södra delen öppnar sig en vidsträckt utsikt mot odlingslandskapet i söder. Den arealmässigt dominerande vegetationstypen, vilken täcker högplatån i centrala och norra delen av inventeringsområdet, är en krattlikande småskog av ek med inslag av tall, en, björk, asp, rönn med flera. Denna magra skogstyp är bevuxen av blåbär, lingon, smalbladiga gräs och vanliga skogsmossor.

Den nordöstra delen av området betas. Det gäller de hagbackar vid Ullängen som tyvärr har tillskottsgödslats och därför till stor del saknar naturlig ängsflora. På några håll sticker små bergknallar upp och här växer en del styvmorsviol, bergsyra och femfingerört.

Värdering av området från naturvårdssynpunkt

Sett ur ett landskapsperspektiv utgör Ullängsskogen sett från riksväg 57 ett värdefullt inslag med sin skira vårgrönska och sina mustiga höstfärger. Lövskog dominerar över en stor del av arealen och på platån, särskilt längst i söder, tronar en mycket gammal tallskog med många träd över 200 år. Grova ekar och aspar växer också längs brynen medan skogen är betydligt yngre på centralplatån. Trots att det finns många gamla träd råder stor brist på död ved. Möjligen har fallna träd tidigare i stor omfattning utnyttjats till bränsle. Ingen djupdykning har gjorts i markanvändningshistoriken, men områdets läge i landskapet och den genomgående unga skogen på platån med undertryckta, delvis döda stora enbuskar tyder på att skogen tidigare använts som betesmark. Inventeringen av Ullängsskogen resulterade i

fynd av några rödlistade arter och signalarter, vilka samtliga på ett eller annat sätt var knutna till gamla träd. Därutöver hittades några andra rätt ovanliga arter med delvis annat biotopval. Generellt är dock lav- och mossfloran på de gamla träden rätt artfattig och särskilt när det gäller ekarna har dessa troligen inte uppnått tillräckligt hög ålder för att ge plats åt lavsamhällen av skyddsvärt slag. De stora ekarna är delvis exponerade mot riksvägen och försurande ämnen från biltrafiken kan ha bidragit till en utarmning av lavfloran liksom igenväxning runt några av de grövre ekarna i söder.

Områdets stora värde ligger i dess framtida potential med allt grövre lövträd, särskilt ekar och aspar samt i den gamla tallskogen i söder.

Förslag till bevarandemål

Området bör bidra till den biologiska mångfalden i ett blivande kommunalt naturreservat genom att arter knutna till lövträd och lövskog ska få utvecklas här. Gamla ekar och aspar ska få utvecklas ytterligare och särskilt vad beträffar ekarna måste de frihuggas för att uppnå hög ålder. Ekar blir med tiden säte för allt fler arter organismer. Den allt grövre och djupare barken, ihålligheter till följd av brunrötesvampars verksamhet samt partiell avveckling av grenar gynnar många små ryggradslösa djur och lavar. Även asparna är viktiga substrat för olika arter, till exempel hålbbyggande fåglar, skalbaggar, lavar, mossor och vednedbrytande svampar. I den lågväxta blandskogen centralt i området finns det risk för att de luckor som finns idag fylls ut av lågväxta träd och buskar. För att hindra en dylik förtätning bör gallring göras av ungsnitt och småträd som riskerar växa in i de äldre trädens kronor. Detta gäller främst ett antal senvuxna ekar som behöver få mesta möjlig ljus för att utvecklas.

Tallskogen i söder är naturskogsliknande och de gamla träden ska få fortsätta leva. Under många tallar kommer en ny generation småtallar upp – träd som så småningom kan konkurrera ut de äldre tallarna. I naturlandskapet överlevde ofta gammaltallarna då skogsbränder drog fram med jämna mellanrum. De slog ut ungtallarna medan de äldre med pansarbark överlevde. Brand är idag sällsynt och de gamla tallarna blir då hotade av den yngre generationen skog. Åt söder, uppe på bergets högsta punkt, bör en del uppväxande tallar tas bort då de hindrar en storslagen utsikt mot odlingslandskapet söderut.

Det finns i området alldeles för dåligt med död ved. Därför är det viktigt att inte städa bort träd som faller ned. Sett över tiden kommer andelen död ved att öka. Trädens stigande ålder och det relativt vindexponerade läget kommer öka andelen död ved av främst tall, björk och asp. På längre sikt kommer även död ved av ek och kanske lönn bidra ytterligare till mångfalden.

Vid gallring är det viktigt att på några håll spara rishögar, gärna med inslag av grövre material till skydd för småfåglar, men inte minst som övervintringsplatser för insekter, spindeldjur och kräldjur. Veden utnyttjas också av åtskilliga svampar för nedbrytning av veden.

De ovanliga arter som påträffades vid besöket (se nedan) kommer samtliga att gynnas om bevarandemålen nås. Det finns dessutom en potential för att ytterligare skyddsvärda arter vid rätt skötsel skall påträffas eller flytta in i området.

Granar är ännu ganska ovanliga i skogen vid Ullängen. Det är emellertid viktigt att i tidigt skede ta bort dessa eftersom de lätt konkurrerar ut lövträden, framför allt eken som har en stark ställning i området.

Delområde 1 Randslövkogen

Beskrivning: Mot väg 57 finns ett värdefullt bestånd av ädellövkog med ek och lönn. Flera av ekarna är grova och bildar en brynzon mot skogen. De grövsta ekarna mäter drygt 3,5 meter i omkrets. Innanför mot berget växer yngre lönnar. Gallring har utförts i tidigare skeden. Lövkogen bildar en bård även på den västra och östra sidan av berget, men andra trädslag som asp och tall ersätter då lönnen i trädskiktet. Nära vägen i söder finns en mindre bergsskärning med några mindre vanliga växter som duvnäva och backvial. I närheten finns också ett par tuvor av mörk snårstarr – samtliga arter gynnade av det varma lokalklimatet i slänten.

På stammen av ett 10-tal ekar och lönnar sågs vid besöket små sniglar och snäckor. Dessa kröp på nordsidan av träden där risken för uttorkning är minst. Lövkogen i kombination med det sydexponerade läget där jorden dessutom tillförs överskottsvatten från berget kan vara en speciell biotop för landmollusker, vilka är svårspredda och beroende av kontinuerliga miljöförhållanden. Detta bör beaktas i den framtida skötseln.

I den sydöstra delen finns ett bestånd av ett tiotal grova, gamla aspar med en rik lavflora. Förutom vanliga arter växer på barken slät lönnlav och smalflikig brosklav, den senare rödlistad. I den näraliggande ekskogen fanns ett bestånd av den ovanliga rynkspindlingen och rikligt med skarp lökbrosking och på flera av småekarna fanns rikligt av gelésvampen ekkros – inte heller den särskilt vanlig.

Förslag till skötsel: Ädellövkogen bevaras. Lönnar vars kronor växer upp i de äldre ekarna tas bort för att rädda ekarna. Grova aspar sparas liksom områdets fåtaliga hasselbestånd. Död ved är en bristvara i området och all ny död ved som bildas bör ligga kvar.

Delområde 2 Den gamla tallskogen

Beskrivning: Södra delen av bergplatån är bevuxen med en mycket gammal tallskog där träden är minst 200 år gamla, några träd kan vara äldre än så. Träden är försedda med en så kallad pansarbark, vilken tål brand mycket bra. På många av träden växer den rödlistade talltickan. Lavfloran på bark är relativt artfattig men signalarten grynig blåslav fanns på några träd. Omkringliggande hållmarker är rika på lavar som renlavar och bägarlavar, Bland funna arter kan nämnas blombägarlav, påskrislav, hedlav, sprödlav och den storfruktiga formen (var. turminata) av stängellav. Bland svampar i den bergiga skogen märks motaggsvamp (rödlistad som NT – nära hotad) och blomkålssvamp.

De gamla tallarna i området hotas av uppväxande ung tallskog och enstaka granar. Det finns en del enbuskar som redan dött av de yngre trädens beskuggning och risken finns att de äldre tallarna på längre sikt går samma öde till mötes.

Skötselöverslag: Ung tall och gran tas bort för att skydda de äldre tallarna mot beskuggning. På berget finns en utsiktsplats mot odlingslandskapet i söder. De unga träd som skymmer utsikten bör avlägsnas. Berget är lämplig rastplats för besökare – en sittbänk och en iordningställd grillplats rekommenderas varmt. I tallskogen finns en ytterst begränsad tillgång på död ved. Det är viktigt att det finns brännbart material intill eldstaden, så att inte det sker någon vedtäkt på de gamla tallarna, då döda stammar och grenar är mycket viktiga att bevara för till exempel vissa arter skalbaggar och steklar.

Delområde 3 Den unga blandskogen

Beskrivning: Större delen av området består av en blandskog med ek, rönn, asp, sälg och tall. Den är i regel ganska ung och är möjligen en primärskog efter ett tidigare mer öppet hagmarksstadium. På många håll bildar eken krattliknande bestånd, d.v.s. småvuxna, smalstammiga träd med knotiga grenar. Den sura berggrunden skapar artfattiga växtsamhällen med företrädesvis lingon, blåbär, kruståtel, ljung och enstaka örter. Troligen är näringsfattigdomen orsak till att skogen växer sakta och den kan vara äldre än vad den i första intrycket ger sken av. Mot söder ökar inslaget av gamla tallar och berg går i dagen. Centralt i området finns ett mäktigt, cirka 4 meter högt, välbesökt, grafittimålat moränblock som spruckit itu på mitten.

Längst i norr växer en hel del unga ekar och moränblocken under lövträden är mossbevuxna. Här växer bland annat den ovanliga stenlumtermossan, *Barbilophozia hatcheri*, tillsammans med råttsvansmossa och skärbladsmossa.

Skötselöförslag: Unga tallar och ett fåtal granar är på tillväxt och kommer på sikt att hota lövskogens utveckling på platån. Därför bör granarna och cirka 50% av de unga tallarna tas bort. Gallringsris bör delvis lämnas kvar i högar till förmån för djurlivet.

Några ovanliga arter funna vid inventeringen

Kärlväxter

Lundstarr – *Carex montana*. Karaktärsart för varma skogsbryn med ek och lövrika f.d. slåttermarker, i Järnatrakten mycket ovanlig. Växer i brynet i områdets södra del.

Mörk snårstarr – *Carex muricata*. I Sörmland en värmegynnad lövskogs- och lövbrynväxt, vanlig endast vid Mälaren.

Duvnäva – *Geranium columbinum*. Denna kalkgynnade näva är mycket ovanlig utanför kalkbergen. Här växer den i bergsskärningen mot väg 57 i söder.

Backvial – *Lathyrus sylvestris*. Denna art är mindre vanlig men uppträder ibland i varma vägskärningar eller i klipp- och blockterräng. Här växer den i skogens södra del mot väg 57.

Mossor

Trådbryum – *Bryum moravicum*. Denna lilla mossa känns igen på de stavliknande groddkornen i övre bladvecken och de sylspetsade bladen. Mossan är sällan noterad och växte på ett moränblock i ekskogen nära väg 57.

Stenlumtermossa – *Barbilophozia hatcheri*. Mossan är ovanlig men känd från flera lokaler i Södertälje kommun, bland annat vid sjön Yngern. Till skillnad mot den vanliga lumtermossan *B. barbata*, har den groddkorn i bladspetsarna. Mossan växer på moränblock under lövträd, här i inventeringsområdets norra del under en ek.

Lavar

Slät lönnlav – *Bacidia fraxinea* (signalart). Denna sällsynta art är något vanligare i östra Sverige, men en god indikatorart på gamla lövträd i öppna miljöer. Här växte den i området sydöstra del på en gammal asp i brynmiljö.

Blombägarlav – *Cladonia bellidiflora*. Blombägarlaven är en mycket vacker lav, med korallröda apothecier i toppen av en bägare som är flikig av så kallade fyllokladier – en slags bladlika bildningar på apotheciet. Den växer på åtskilliga ställen på hällmarken i södra delen ovanpå platån.

Småflikig brosklav – *Ramalina sinensis* (rödlistad – NT). Denna som nära hotad bedömda art växer i området på en gammal asp i brynet mot sydost. Laven går att känna igen på de talrika smala utskotten som sticker ut från bålkanterna på den spretigt solfjäderformade bålen.

Grynig blåslav – *Hypogymnia farinacea* (signalart). På barken hos några av de äldsta tallarna på hällmarken i södra delen växer denna typiska art. Arten förekommer inte på några av de yngre träden.

Svampar

Tallticka – *Phellinus pini* (rödlistad – NT). Talltickan är en värdefull indikatorart på skyddsvärda tallmiljöer med gamla tallar. Arten växer på ett tiotal träd i området, vilket vittnar om att skogen stått orörd sedan länge.

Motaggsvamp – *Sarcodon squamosus* (rödlistad – NT). Denna svamp påminner mycket om fjällig taggsvamp men bildar mykorrhiza med tall i gammal hällmarkstallskog. Den är kompakt, välvd och med fjällen mer samlade mot mitten. Ett litet bestånd sågs i södra delen nära bergets högsta punkt.

Hasselticka – *Dichomitia campestris* (signalart). Denna rätt ovanliga art hittades på en död ekgren i lövskogen i sydvästra delen. Det är mycket ovanligt med hasselticka på ek.

Rävticka – *Inonotus rheades* (signalart). Rävtickan är en mindre vanlig vedsvamp som i regel växer på relativt smalstammiga aspar i äldre skogstyper. Här växer arten på björk.

Blomkålssvamp – *Sparassis crispa* (signalart). Denna art parasiterar på grova rötter av gamla tallar. Den kan bli mycket stor – exemplaret i Ullängsskogen mätte cirka 40 cm! Den växte i södra delen nära stupen.

Blomkålssvamp i tallskogen!

Gråstrumpad kamskivling – *Amanita submembranacea*. Denna tidigare okända art visar sig vara rätt vanlig i Sörmland, men har bara rapporterats ett fåtal gånger, framför allt under senare år. Den växer nära hällmarken centralt i området.

Rynkspindling – *Cortinarius elatior*. Rynkspindlingen är en stor svamp och iögonenfallande genom sin skrynkliga hattkant. Den är ovanlig men hittades under ekarna i sydöstra delen av området med tre ståtliga fruktkroppar.

Rynkspindling – Cortinarius elatior

Ekbrosskivling – *Gymnopus quercophilus*. Denna doldis är funnen ett 50-tal gånger i Sverige, i Sörmland en gång på 1980-talet i Sparreholms ekhagar. Den är mycket liten och växer sent på hösten i fuktig ekförna, där den växer direkt på bladytorna ofta täckt av andra löv. Förmodligen är den mycket förbisedd. I Ullängsskogen växte den i sydöstra delen i randlövskogen.

Skarp lökbrosskivling – *Mycetinis querceus*. Denna starkt lökdoftande skivling är ovanlig men en av karaktärsarterna i den krattliknade lövskogen upp emot bergen, där den vid besöket växte i tusental under ekarna.

Dagghätta – *Mycena pseudocorticola*. Dagghättan är rätt vanlig vissa år, men det kan dröja åtskilliga år mellan tillfällena då den visar sig. Den är en mycket liten, ofta bara 2-3 mm, klockformad svamp, till färgen blåaktig och med ett rimfrostliknande överdrag. Arten växer på mossklädd bark av gamla ädellövträd, i Ullängsskogen på flera ekar.
